

rik Dürtünin May Aında, F. Safin'in Biik Taunun Başlarında, F. Ziyatdinov'un İzge Yort, M. Yunis'in Songı Sulış, A. Vergazov'un Yörek Cir Sorıy, G. Beşirov'un Gıybret, A. Gıylejiv'in Kamış Barmak, Kömeş Tırnak, G. Ahunov'un Timirhannın Kürgen-Kiçirgenneri, H. Kemalov'un Tülenmegen Küz Yeşi, S. Şeripov'un Mehebbet Hakkında adlı roman ve hikâyeleri son yıllarda yayımlanan eserlerden bazılarıdır.

Tatar edebiyatı hakkında N. İ. Aşmarin, İ. Berezin, V. V. Grigoryev ve N. F. Katanov gibi Türkologlar; C. Velidi, R. Fahredin, A. İbrahimov, A. Ubeydullin, A. Sadi, A. Rahim, L. Gaynanova, L. Celay, M. Gaynullin, M. Gaynetdinov, H. Minnegulov, M. Osmanov, Ş. Sadretdinov, N. Yüziyev, F. Galimullin, R. Ganiyeva, F. Urmançiev gibi Tatar edebiyat tarihçileri tarafından pek çok eser ve makale yazılmıştır. 1971'de başlanan ve 2001 yılında tamamlanan altı ciltlik *Tatar Edebiyatı Tarihi*, XIII. yüzyıldan günümüze kadar Tatar edebiyatı hakkında yapılmış değerli bir çalışmadır. Tatar edebiyatının en önemli ödülleri olan Tukay ödülüdür. 2008'de R. Gataullin *Susau* ve *Gazeller* isimli şiir kitaplarıyla, 2009'da Z. Hekim *Tilsiz Küki* isimli piyesiyle, Z. Mansurov *Gerehetli Yörek* ve *Künilde Fidai Yaşese* adlı şiir kitaplarıyla bu ödüle layık görülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Cemaleddin Velidi, *Tatar Edebiyatının Barış*, Orenburg 1912, s. 35-38; Abdurrahman Sadi, *Tatar Edebiyatı Tarihi*, Kazan 1926, s. 13-49; *Tatar Megrişçilik Edebiyatı* (haz. Muhammet Gaynullin), Kazan 1979; İbrahim Nurullin, *XX. Yöz. Başı Tatar Edebiyatı*, Kazan 1982, s. 14-52; *Tatar Edebiyatı Tarihi*, Kazan 1984-2006, I-VI, tür.yer.; *Sovet Tatarstanı Yazuçıları*, Kazan 1986, s. 24-88; Fatma Özkan, *Abdullah Tukay'ın Şiirleri*, Ankara 1994, s. 19-37; Ahmet Temir, "Kuzey Türkleri Edebiyatı (Tatar-Başkırt)", *TDEK*?, IV, 229-258; *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Tatar Edebiyatı*, Ankara 2001, XIX, 15-180; Fuat Galimullin, *Tabigyilikke Hilafık*, Kazan 2004, s. 47-133; a.m.f., *Ezlenü Vakıtı*, Kazan 2005, s. 7-32; Rafael Mostafin, *Silueti: Literaturie portretu pisateley Tatarstana*, Kazan 2006, s. 54-292; a.m.f., *Repressiyelengen Tatar edipleri*, Kazan 2009, s. 156-173; Daniya Zahidullina, *XX. Gazır Başı Tatar Hikayeleri*, Kazan 2007, "Önsöz", s. 3-30; T. Galiullin – R. Yarullina, "Tatar Türkleri Edebiyatı", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Ankara 2007, IX, 676-736; *Tatar Dramaturgları* (haz. F. Ganiyeva v.dğr.), Kazan 2007, s. 5-261; *Tatar Edebiyatı Tarihi (XX. Gastr)* (haz. İ. Nasipov), Sterlitamak 2008, s. 8-34; *Edipleribiz: Bibliografik Bilışmelik* (haz. R. Dautov – R. Rahmani), Kazan 2009, I-II; "Tatarstan Respublikası", *Tatar Entsiklopediya Süzlege*, Kazan 2002, s. 613-627.

İSMAİL TÜRKÖĞLU

Çağataylar (bk. ÇAĞATAY EDEBİYATI)

Çuvaşlar (bk. ÇUVAŞLAR)

Karakalpaklar. Dil. Karakalpak Türkçesi, çoğu Özbekistan'a bağlı Özerk Karakalpakistan Cumhuriyeti'nde yaşayan 1 milyon aşkın kişi tarafından konuşulmakta ve Kıpçak Türkçesi özellikleri taşımaktadır. Bu yönüyle Kazak ve Nogay Türkçesi'ne çok yakındır. Daha önce Arap alfabesiyle yazan Karakalpaklar 1928'de Latin alfabesine geçmişlerse de 1932'den bu yana Kiril alfabesini kullanmaktadır. Bu alfabede on ünlü, yirmi altı ünsüz, üç yarı diftong (yu, ya, yo) olmak üzere otuz dokuz harf bulunmaktadır. 1996'da yeniden kabul edilen Latin alfabesi henüz yaygınlaşmamıştır. Karakalpak Türkçesi'ndeki ses değişiklikleri arasında ç → ş, g → v, ş → s, y → j en önde gelenleridir: çık- → şık-, çarig → şarık, tag → tav, sag → sav, taş → tas, yol → jol, yılki → jılki. Eski Türkçe'de mevcut k- ve t- ünsüzleri Karakalpak Türkçesi'nde korunmuştur: kel-, toy-. Arapça ve Farsça'dan giren f sesleri p'ye döner: fil → pil; damak n'si korunur. Ek ünsüzlerinde ötümlü-ötümsüz benzeşmeleri görülür. Meselâ -nlñ ekinin -dlñ, -tlñ; yüklemeli eki -nl'nın -dl, -tl biçimleri de vardır. Araç durumu menen, benen, penen; soru mA, bA, pA biçimleriyle karşılır. Belirsiz geçmiş zaman için -Gan, -KAN; -lp; gelecek zaman için -mAQşl, -jAK; şimdiki zaman için -A, -y ekleri kullanılır. Yeterlik alile yapılır. Bu özellikler Kıpçak, Karluk ve Altay lehçelerinde de görülür. *Karakalpak Tiliniñ Tüsindirme Sözligi*'nde (I-IV, Nökiş 1982) toplanan Karakalpak Türkçesi'nin söz varlığında Türkçe, Arapça, Farsça, Moğolca, Rusça ve az sayıda Çince kelimeler vardır.

Edebiyat. Karakalpaklar, kendilerine özgü bir yazılı edebiyatın teşekkülünden önce diğer Türkistan Türkleri gibi ortak yazı dili olan Çağatayca ve Hârizmce'de eser vermişlerdir. Karakalpak edebiyatını iki döneme ayırmak mümkündür. a) **1917 Ekim Devrimi'nden Önce.** 1917 Devrimi'ne kadarki Karakalpak edebiyatının daha çok sözlü edebiyat çerçevesinde kaldığı söylenebilir. Sözlü edebiyat çok zengindir. Yayımlanmış otuzu aşkın destan, çok sayıda atasözü, deyimler, halk koşukları günümüze kadar gelmiştir. Folklordeki tarihî gerçeklik edebiyat tarihini tamamlamakta ve birkaç dönem halinde şekillenmektedir. 1. En eski dönem. Daha çok büyü olaylarından söz edilen bu dönemin önemli eseri Şeryar (Şehriyâr) des-

tanıdır. 2. Peçenek-Kıpçak dönemi. XI-XII. yüzyılları içine alan bu dönemde ortaya çıkan eserlerden Koblan destanında görüldüğü gibi ağırlıklı olarak dinî inanışlar işlenir ve halk kahramanlarının yiğitliği anlatılır. 3. Altın Orda dönemi. XIII-XIV. yüzyılları kapsayan bu dönem de pek çok destan ve büyü olayları üzerine kurulmuştur. Edige ve Er Şora destanlarının bu dönemde yazıldığı belirtilmektedir. 4. Konrat-Baysın dönemi. XV-XVIII. yüzyılları içine alan bu dönemde hayatın sıkıntıları ve çeşitli meseleler dile getirilmektedir. Bu devirden kalan Alpamis, Mespatşa destanlarında urukları birleştirmek için gösterilen gayretler anlatılmaktadır. 5. Buhara-Bulunğır dönemi. Bu dönemdeki eserlerin ortak özelliği halkı dış düşmanlardan koruma görevidir. Er Ziyvar destanı bu döneme aittir. 6. Hârizm dönemi. Karakalpaklar'ın ilk atalarının ortaya çıktığı Hârizm bölgesinde Karakalpak ozan ve bahşlarının sanatlarını geliştirdiği devirdir. Görüğü (Köroğlü), Garip Aşık, Sayathan Hemra gibi pek çok aşıklık destanı bu dönemle ilgilidir. Massagetler devrinden gelen Karakalpaklar'la menşe bakımından ilgi kuran ve en eski devri içine alan eser Karakalpaklar arasında kadınlara büyük önem verdiğini ortaya koyan Kırkkız destanıdır.

Nogaylı döneminin şairleri arasında Soppaslı Sıpira Jırav (günümüze bazı "tolgav"ları ile anlattığı Edige destanı kalmıştır), Asan Kayğı (tolgavlarında halkın sıkıntılarını ve Altın Orda'nın siyasî durumunu anlatır), Jiyrenşe Şeşen (daha çok hazırcı cevaplılık ve karşısındakini sözle susturma şeklindedir), Dospambet Jırav (XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyıl başlarında yaşayan bir kumandan) gibi isimler bulunmaktadır. XVI. yüzyıl Karakalpaklar'ın Nogaylı adlandırmasını bırakıp Karakalpak adını kullandıkları devir olup XVI-XVII. yüzyılları da içine almaktadır. Dönemin şairleri geleneksel "tolgav" ve "terme"ler söylemiş, bunları kopuz eşliğinde terennüm etmiştir. Yayıp boyundaki Karakalpaklar arasında Dospambet, Kaztuvğan, Yeniderya boyunda Müyten Jıravlar bu devir edebiyatını temsil eden şairler olarak gösterilebilir. XVII-XVIII. yüzyıllarda kanşıklıkların, sınıflar arasında adaletsizlik ve eşitsizliklerin artması Karakalpak edebiyatının bu devirde yeni bir döneme girmesine zemin hazırlamıştır. Karakalpak halkı, kendi özgürlük ve bağımsızlığını korumak için adaletsiz yöneticilerle büyük bir mücadeleye girişmiştir. Firdevsî, Nizâmî, Ali Şir Nevâî, Mahtumkulu gibi şairlerin eserlerinin Ka-

Sair Berdak'ın heykeli (Pınar Fedakar fotoğraf arşivi)

rakalpaklar arasında yayılması edebiyatlarının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. XIX. yüzyıl Karakalpak edebiyatı ve kültürünün büyük gelişme gösterdiği bir devirdir. Hârizm'e gelen Karakalpaklar yerleşik hayata geçip kendi etnik-millî kültürlerini geliştirmişlerdir. Bu gelişim öncelikle siyasal ve ekonomik hayatın gelişmesiyle olayları şiirlerine yansıtan Kühhoja, Ejiniyaz, Berdak, Öteş, Sarıbay, Gülmurat'ta görülür. Bunların şiirlerinde toplumsal eşitsizlik, bağımsızlık ideali, mazlumlara karşı insanî duygu ve düşünceler terennüm edilir. Türkistan coğrafyasında bu devrin en önemli hadisesi Türk halklarının Rusya'ya ilhak edilmesidir. 1873'ten itibaren Hârizm bölgesinde yaşayan Türk toplulukları, bu bağlamda Karakalpaklar Rusya'nın hâkimiyetine girmiş, buralarda yaşayan halkların edebiyatı da Türkistan'da yayılmaya başlamıştır. Edebî eserlerin bir kısmı Kazan'da basılırken 1874'ten itibaren Hîve'de basılmıştır. 1884'te Taşkent'te, 1890'da Semerkant'ta kurulan matbaaların Karakalpak edebiyatının gelişmesine katkısı olmuştur. 1905-1907 yılları arasında Çarlık Rusyası'na karşı ayaklanma hareketleri ve Bolşevik akımının gelişmesi edebiyatı da etkilemiştir. Bu dönemdeki şairlerin ana teması sosyal adaletsizliktir. Bunun yanında insanlık, iyi ahlâk, çalışkanlık, halkın sıkıntılarını paylaşma, sevgi, nasihat gibi temalar işlenmiştir. Şairler hem yaşananları terennüm etmekte hem de söz konusu olaylara dayalı fikir ve idealle-

rini genelleştirmektedir. Bu durum özellikle Omar ve Ayapbergen'in mısralarında görülür. Bu dönemde daha çok lirik ve epik türler, hiciv ve mizah, atışmalar yanında fabl türü de bazı şiirlerde yerini almıştır. Dönemin önde gelen şairleri arasında Omar Süyirbek Uli, Kulmurat, Sıdık Tokpan Uli, Annakul, Begjan, Ebdikadir Bekimbet Uli, Hudaybergen Jebegen Uli, Kazakbay Hojanıyaz Uli ve Jañabay gibi isimler bulunmaktadır.

b) 1917 Ekim Devrimi'nden Sonra. 1917 Devrimi, Karakalpaklar'da da dil ve edebiyat açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Ruslar'ın Türk topluluklarının konuştuğu yerel dilleri yazılı dil haline getirme çabası yeni yazı dillerinin ortaya çıkması, "etnisite"ye dayalı bir millî edebiyatın meydana gelmesi sonucunu doğurmuştur. Karakalpaklar da bu çerçevede konuşma dillerini yazı dili haline getirerek bununla edebî eserler ortaya koymuştur. Devrimin şekillendirdiği bu devir edebiyatı için Karakalpak Sovyet edebiyatı tabiri yaygın biçimde kullanılmaktadır. Bu dönem Karakalpak halkının hayatındaki en önemli tarihî olgulardan biri sayıldığından Karakalpak ekonomisi ve kültürü için yeni ve farklı bir başlangıç oluşturur. Karakalpaklar, Sovyet Komünist Partisi siyasetinin gereği olarak yazdıklarını basma imkânına da sahip olmuş, kendi edebiyat ve sanatlarını geliştirme çabası içine girmiştir. Karakalpak Sovyet edebiyatını temsil edenlerin eserlerinde Rus Sovyet edebiyatının klasiklerinden M. Gorki, V. Mayakovski gibi yazarların etkisi açıkça görülür. Bunun sonucunda siyasal lirik şiirlerle sosyal manzumeler gelişip çoğalmış, drama ve tiyatro sanatı teşekkül etmiştir. Karakalpak Sovyet şiiri XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Devrimi ve yeni hayat tarzını terennüm eden Karakalpak şairleri Ayapbergen Muvsayev, Seyfulğabit Mejitov, Kasım Evezov, Karabay Ermanov, Hojamet Ahmetov, Aytbay Metyakubov, Jolmurza Aymurzayev, Asan Begimov'dur. Yeni Karakalpak Sovyet şiiri devrimden önceki Karakalpak şiirinden sosyalist içeriği ve fikrî teması ile ayrılır. Bu dönem şiirinin temaları devrimin zaferi, Sovyet Komünist Partisi'nin siyaseti, zenginlere karşı sınıf mücadelesi, kadın eşitliği, kolhoz hayatı gibi propaganda amaçlı konulardır.

1920'li yılların ortalarında ve 1930'lu yılların başlarında Karakalpak edebiyatında genç Karakalpak drama sanatçıları yetişmiştir. Karakalpak halkının hayatından ilham alan bu sanatçılar ve eserlerinden bazıları şunlardır: Kasım Evezov, *Tilek Jo-*

İnda; Seyfilğabit Mejitov, *Ernazar Alaköz*, *Soñı Selteñ*, *Bağdagül*; Ebdirman Öteпов, *Teñin Tapkan Kız*, *Boyavşısı Vekil*, *900 Gramm*. Gelişmenin temelinde 1920'li yılların ortalarında kurulan millî tiyatronun etkisi bulunmaktadır. Bu yıllarda heveslilerden oluşan Tañ Nuri tiyatro topluluğu ilk Karakalpak tiyatrosunun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu döneme gelinceye kadar Karakalpak edebiyatında sözlü halk edebiyatı dışında, hikâye ve roman gibi modern anlamda mensur eserler bulunmuyordu. Yeni dönemde Karakalpak nesrinin ilk ürünleri verilmiş, genç yazarlar sosyal ve siyasal hayatın bazı tablolarını küçük hikâye ve eserlerinde, fıkralarında tasvir etmeye çalışmıştır. Ancak bu, gerçek anlamda nesir değildi. Yazarlık tecrübesinin yokluğu, tipleştirme ve sonuçlandırmanın zayıflığı, konu darlığı nesrin gelişmesine imkân vermemiştir. Karakalpak Sovyet edebiyatı gelişmesinin ikinci basamağı sayılan 1930'lu yıllarda biraz daha güçlenmiş, Mirzağaliy Deribayev, Deli Nazbergenov, Nejim Devkarayev, Emet Şamuratov, Bayniyaz Kayıpazarov gibi yetenekli yazarlar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde edebiyat şiir, nesir ve drama türlerinde yeni eserlerle zenginleşmiştir. Söz konusu eserlerdeki temalar vatan, parti, Sovyet ordusu, Lenin, kadın-erkek eşitliği, kolhoz hayatı, kültür ve bilimi teşvik gibi konulardır. Genç şairler ilk zamanlarda görülen küçük şiirler yerine daha uzun şiirler yazmaya başlar. Sovyet yönetimi yıllarında halk şiirinde de büyük gelişme görülür. Sadık Nurimbetov, Abbas Dabilov gibi halk şairleri bu türün en güzel örneklerini vermiş, yeni dönemi ve bu dönemin lideri Lenin'i öven şiirler yazmıştır. Abbas'ın "Mavzoleyde", "Körıp keldim", "Namert Jigit Nege Derkar" gibi şiirleri, "Bahadır" adlı destanı; Sadık Nurimbetov'un "Biziñ Vatan", "Kızıl Moskva", "Perzentim" adlı şiirleri halk tarafından çok beğenilmiştir.

II. Dünya Savaşı yıllarında Karakalpak yazarları ateşli yazılarıyla halkı düşmanla savaşmaya çağırmış, savaştan sonraki yıllarda Karakalpak edebiyatı yeni bir atılım içine girmiştir. Bunda Rus Sovyet yönetiminin aldığı siyasî kararların rolü büyüktür. Bu kararların ardından Karakalpak yazarlarının eserlerinde devrin Sovyet temasına doğru bir dönüş kuvvetle kendini hissettirir. Sosyalizmin kuruluşunu, kolhozlu köyün "bahitli" hayatını, kolhozcuların çalışkanlığını anlatan eserler arasında Jolmurza Aymurzayev'in *Aydın Jol* (1955), Emet Şamuratov'un "Bahitli zaman" ve

"Akşolpan-Palman" manzumeleri; Sovyetler Birliği'nin kahramanı Zoya Kosmedem-yanskaya hakkında Beknazarov'un yazdığı "Tanya", Kayıpazarov'un "Palvanbek" manzumeleri bu temaların önde gelen örneklerindedir. Bu yıllarda Karakalpak edebiyatına İbrayım Yusupov, Tilevbergen Jumamuratov, Hojabek Seytov, Tölep Kayıbergerenov, Öserbay Hojanıyazov, Hojamurat Turımbetov, Joldasbay Dilmuratov, Ba-baş İsmailov, Meten Seyitniyazov, Keramatdin Sultanov, Aytbay Bekimbetov, Dev-len Aytmuratov gibi genç, yetenekli yazar ve şairler de katılır. Savaşın sonraki dönemde Karakalpak nesri de gelişme gösterir. Pek çok hikâye ve denemenin yanında ilk defa hacimli nesir örnekleri olan romanların yazıldığı görülür. Kısa zamanda ortaya çıkan romanlar arasında Asan Begimov'un *Balıkşınıñ Kızı* (Nökis 1958), Jolmurza Aymurzayev'in *Emivderya Boyında* (Nökis 1958), Tölepbergen Kayıbergerenov'un *Karakalpak Kızı* (Nökis 1960), Orazbay Ebdirahmanov'un *Bosağa* (Nökis 1989) sayılabilir. Bunlardan Begimov, Aymurzayev ve Şavdırbay Seytov'un romanları Rusça'ya tercüme edilirken Bekimbetov ile Kayıbergerenov'un romanları Özbek Türkçesi'ne aktarılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda Karakalpak nesrinin ön plana çıktığı görülür. Aynı dönemde edebî tenkit ve edebiyat araştırmaları alanında da gelişmeler olmuş, Nejim Devkaraev, M. Nurmuhammedov, Kallı Ayımbetov, Kabil Maksetov, S. Ahmetov gibi bilim adamları yetişmiştir. Günümüz yazar ve şairleri arasında İbrayım Yusupov, Tölepbergen Kayıbergerenov, Şavdırbay Seytov, Gülistan Şamuratova, Sarıgül Bahadırırova, Gülistan Matyakubova, Saylavbay Jumağulov, Orazbay Ebdirahmanov, Nebiyra Töteşova, Sağınbay İbragimov, Keñesbay Reymov, Bahtiyar Genjemuratov, Patiyma Mirzabayeva zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

N. Japakov, *Edebiyatımız Hakkında Oylar (İlmiy Makalalar Toplamı)*, Nökis 1974; İ. T. Sağıtov, *Karakalpak Edebiyatının Ösiv Jolları -Edebiy-Kritikalık Makalalar-*, Nökis 1979; A. Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türklü Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, s. 156-201; *Karakalpak Edebiyatı Tarihi* (haz. N. Japakov v.dğr.), Nökis 1983; S. Ahmetov – S. Esenov, *Karakalpakstan Respublikasının Jazıvırları*, Nökis 1995; S. Ahmetov – K. Mambetov, *Karakalpak Edebiyatı*, Nökis 1996, s. 3-11, 196-199, 211-224, 242-247; *Karakalpak Edebiyatı* (haz. H. Seytov v.dğr.), Nökis 1998; Ceyhun Vedat Uygur, *Karakalpak Türkleri Edebiyatı (Gramer-Yazılı Edebiyat-Destanlar)*, Denizli 1999; a.mlf., *Karakalpak Türkçesi Grameri (Fonetik, Morfoloji, Sentaks)*, Denizli 2001; a.mlf., "Karakalpak Türkçesi", *Türk Lehçeleri Grameri* (ed. Ahmet B. Ercilasun), An-

kara 2007, s. 545-622; *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Karakalpak Edebiyatı*, Ankara 2003, XXIII, 163, 167, 171, 177, 181, 185, 189, 190, 195; *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I-Fil- Basit Çekim*, Ankara 2006; *Karakalpak Destanları: Kırk Kız Destanı* (haz. Ceyhun Vedat Uygur), Ankara 2007.

CEYHUN VEDAT UYGUR

Kazaklar (bk. KAZAKİSTAN; KAZAKLAR)

Kıpçaklar (bk. KIPÇAKLAR)

Kırgızlar. Kırgızca, Altayca ile birlikte Türk dilleri ailesi Kıpçak grubunun taşrası olarak nitelenen Doğu alt grubunu oluşturur. Kırgızistan Cumhuriyeti, Özbekistan Cumhuriyeti'nin kısmen Namangan, Andican ve Fergana bölgeleri, Tacikistan Cumhuriyeti'nin bazı dağlık yerleriyle Kazakistan Cumhuriyeti'nin Kırgızistan'a komşu bölgeleri, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sincan-Uygur Özerk Bölgesi, Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin batı bölgeleriyle Kuzeydoğu Afganistan ve Pakistan'da konuşulmaktadır. Kırgızca'nın bir tasnife göre kuzey ve güney olmak üzere iki, bir diğerine göre kuzey, güneybatı ve güneydoğu olmak üzere üç ağız vardır. Kırgız edebî / yazı dili kuzey ağızına dayanır. Kırgızca'nın fonolojik özellikleri şunlardır: Çağdaş Kırgız edebî dili öz fonolojik sisteminde sekizi kısa (a, e, ı, i, o, ö, u, ü), altısı uzun (ā, ē, ō, ō, ū, ū) olmak üzere on dört ünlü ve on sekiz ünsüz (b, c, ç, d, g, x, k, l, m, n, ŋ, p, r, s, ş, t, y, z) bulunur; f, j, şç, ts ve v fonemlerine özellikle Rusça ve alıntı kelimelerde rastlanır. Uzunluk ikincildir: Eski Türkçe ağız > Kırgızca öz. Kırgızca'da vurgu çoğunlukla son hece üzerinde bulunur. Kelime ve kelime şekilleri ses uyumuna tâbidir. Dudak ünlü uyumu yalnız dar ünlü sesleri (ı, i, u, ü) değil düz geniş ünlü sesleri de (a, e) etkiler: cürüktördögü "yürekleredeki." Eski Türkçe'deki d ünsüzü Kırgızca'da y'ye (tod- > toy- "doy-"), kelime başı y ünsüzü c'ye (yol > col) dönüşmüştür. Ayrıca hem Türkçe hem alıntı kelimelerde uzun ünlüler bulunmaktadır. İşenali Arabeyev, Kazakça'yı Kırgızca'dan ayırt etmek için yazı dilinde uzun ünlüleri ilk defa kullandığını belirtmektedir (*Kırgız Alfabeti*, 1924). Bu tarihe kadar yazılan eserlerde uzun ünlüler gösterilmemiştir (Diykanov, V/2 [2005], s. 328-329). Kırgızca'nın morfolojisi Türk dili için tipiktir. İşaret zamirlerinin, sonu -l ile biten ve bitmeyi denemek üzere iki şekli vardır: bul / bu "bu", oşol/oşo "bu, şu", uşul/uşu "o". Olumsuz fiil -ba- (-be-, -bo-, -bö-, -pa-, -pe-, -po-, -pö-) ekile kurulum (albaymın "almam, al-

mayacağım"); fakat bazan çok "yok" ve emes "değil" kelimeleriyle analitik yolla da yapılabilmektedir: Eç kimdi körgön cök-mün "Kimseyi görmedim"; körgön emes-tey bolup "görmezlikten gelip." Söz diziminde analitik fiil yapıları gelişmiştir: okup catamın-okup cüröm-okup oturamın-okup turamın "okuyorum." Öbekleri birbirine bağlamada bağlaçların kullanılması tipik değildir, bunun yerine birleşik anlatımları kurmada daha çok morfolojik yöntem uygulanır: Kış kelip suu toñdu "Kış gelince su dondu." Söz varlığının önemli bir kısmını yansımaların oluşturduğu Kırgızca, uzak akrabası Moğol ve Mançu dillerinden başka diğer Türk lehçelerinden ve akrabası olmayan dillerden etkilenmiş ve kelimeler almıştır. Kırgızca'ya XVI. yüzyıldan önce Moğol dillerinden, Tian Şan döneminde ziraat, bağ bahçe kültürü, ticaret, inşaatçılık gibi alanlarla ilgili Farsça'dan, Kırgızlar'ın Orta Asya'ya gelip din değiştirmeleriyle birlikte dini-kültürel alanla ilgili Arapça'dan Orta Asya halkları dilleri aracılığıyla pek çok kelime girmiştir. Kırgızlar'ın Ruslar'la teması ve Kırgızistan'ın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ne bağlanmasıyla dilde Rusça'nın etkisi başlamış, zamanla bilim, teknoloji, yönetim, siyaset, kültür vb. alanlarla ilgili terimler Rusça'dan veya Rusça vasıtasıyla diğer dillerden alınmıştır.

Rusya arşivlerinde bulunan, millî yazının oluşmasından önce XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın ilk yarısı arasında Kırgızlar'ın önde gelenleri tarafından Rus yöneticilerine gönderilen mektuplar ilk yazı dili örnekleri sayılabilir. İlk Kırgız alfabeti 1924'te E. Arabayev tarafından Arap yazısı esas alınarak hazırlanmış ve 1928'e kadar kullanılmıştır. 1928-1940 arası Latin, 1940'tan sonra Kiril alfabesiyle yazılmaktadır. Kırgızlar'ın yazılı edebiyatına kaynaklık eden çok zengin bir sözlü edebiyat geleneği vardır. *Manas*, *Kurmanbek*, *Cañıl Mirza*, *Kedeykan* gibi destanlar, ayrıca hikâye ve masallar, efsaneler, ninniler, tekerlemeler, bilmece, atasözleri ve deyimler, dinî ve lirik şiirler (türküler) bu geleneğin ürünleridir. Sözlü geleneğin en eski katmanını hikâyeler oluşturur. Mensur eserlerin önemli bir türü muhteva bakımından zengin masallardır. Bunun yanında geleneksel bir tür olmayan fıkralar da mevcuttur. Manzum sözlü eserler arasında önemli bir yer tutan destanlar diğer türlerle oranla daha çok gelişmiştir. Kahramanlık destanlarının en tanınmış Manas, Semetey ve Seytek bölümlerinden oluşan 500.000 dizelik Manas üçlüsüdür. Bir